

Ekologisk hållbarhet

För Region Gotland innebär ekologisk hållbarhet att vi ska värna om miljön, naturen och vattnet för att säkra ett fortsatt hållbart samhälle till kommande generationer. Det innebär att utveckla Gotland som ekokommun. Ställa om till lokalproducerad förnybar energi och minska negativa klimatavtryck och gifter i miljön. Högre grad av återvinning och hållbara kretslopp, att minska samhällets farliga avfall, klimatanpassning, medvetna konsumtionsval och ansvarsfullt samhällsbyggande som minskar belastningen på ekosystemen.

Sammanfattning av målområdet

Målen bedöms inte vara uppfyllda, fler insatser krävs. Det visas både av uppföljningen av regionens egna program inom området och i uppföljningar av de nationella miljömålen. År 2019 nådde tyngden och utmaningen i att ta klimatfrågan på allvar, ut till allmänheten med en större bredd än tidigare. Klimatfrågan kom högt på agendan i de tre framtidsdialogerna som hölls inom ramen för arbetet med en ny regional utvecklingsstrategi för Gotland. Grundinställningen, i remissversionen som togs fram 2019, är att Gotland har stora klimat- och miljöutmaningar, men också möjlighet att gå före i energiomställningen. Det gotländska samhället har

i grunden utmärkta förutsättningar för en ekologiskt hållbar samhällsutveckling baserad på att både bruka och bevara öns naturliga förutsättningar. Samtidigt finns olösta problem och utmaningar. En av dessa är att ha en robust samhällsservice i ett föränderligt klimat. I tekniska nämndens verksamhetsberättelse nämns till exempel både att kostnader för stormskador gjort att grunduppdrag fått stå tillbaka under 2019 och att kapaciteten i vatten- och avloppsreningsverk påverkas av att klimatet ger större variationer i väderlek.

Vattenfrågorna har under perioden 2016-2019 varit om möjligt ännu mer i centrum av samhällsdebatten än tidigare,

främst på grund av ett antal nederbördsfattiga år vilket fått extra mycket uppmärksamhet. Hela perioden har präglats av låga grundvattennivåer och för 2018 och 2019 även utbredd högsommartorka, vilket medförde stora konsekvenser för det gotländska samhället. Ett antal större vattenrelaterade ärenden har handlagts under 2019. Speciellt kan Cementas ansökan om fortsatt kalkbrytning i Slite, företaget SMA Minerals planerade kalktäkt i Klintehamn samt ansökan om vattenskyddsområde för Bästeträsk nämnas.

Mål 14: Utveckla Gotland som ekokommun

Målet är en sammanfattning av mål och inriktning i Region Gotlands miljöprogram. En uppföljning av miljöprogrammets handlingsplaner visar att fler insatser krävs. Det övergripande målet för ekokommunen sattes under 1990-talet till att Gotland ska bli ett uthålligt samhälle inom loppet av en generation, till 2025. Utvecklingen inom regionen bidrar till den hållbara utvecklingen även i det övriga samhället på Gotland. Målåret 2025 närmar sig, men det återstår ännu mycket att göra. Det utförs mycket gott arbete för miljön, men det

finns också luckor i kunskap, ansvarsfördelning, resurstilldelning, arbetssätt och produktivitet. Under 2019 har regionstyrelsen bestämt att ett nytt program för miljö, energi och klimat ska tas fram för att ersätta miljöprogram, energiplan och biogasstrategi som alla står på tur för revidering. I arbetet med en ny översiktsplan och en ny regional utvecklingsstrategi integreras miljöfrågor tydligt.

Inom miljöprogrammets fokusområde "Lätt att göra rätt- hållbara val" är arbetet med miljökompetens i upphandlingar

och att sätta upp miljökriterier för miljöanpassad upphandling, betydelsefullt. Tillsammans med Svenska miljöinstitutet och Region Stockholm har Region Gotland medverkat i ett projekt för plastkartläggning, främst flöden och avfall från engångsprodukter från sjukvården.

Under perioden 2016-2019 kan konstateras att ekokommunutvecklingen vad gäller att i tid nå egna och bidra till att nå nationella och globala miljö- och hållbarhetsmål går för långsamt. I en årlig jämförelse av miljöprestanda mellan landets regioner, Sveriges kommuner och regioner Öppna jämförelser miljö ligger Region Gotland bra till ifråga om energianvändning i lokaler, klimatpåverkan från medicinska gaser samt återvinning av avfall, men i bottenkiktet ifråga om andelen förnybara drivmedel i kollektivtrafiken, förskrivning av antibiotika, andelen ekologiska livsmedel och omfattningen på den årliga klimatredovisningen.

INDIKATOR (jämförelse med riket)

	2019	2018	2017	2016
Andel förnybar och återvunnen energi i kommunala lokaler, % ¹	100	99 (94)	99 (94)	99 (91)
Andel förnybara bränslen i kollektivtrafiken, %	42	38 (87)	36 (88)	21 (82)
Ekologiska livsmedel i kommunens verksamhet, andel, % ²	32	31 (30)	31 (29)	24 (26)
Hushållsavfall som samlats in för materialåtervinning, inklusive biologisk behandling, andel, % ³	–	55 (39)	55 (40)	54 (39)
Insamlat hushållsavfall totalt kommun, kg/person ³	–	523 (499)	622 (514)	515 (518)

¹ Jämförelse med medelvärde för Sveriges ekokommuner.

² Jämförelse med deltagande kommuner i KKIK.

³ Jämförelse med medelvärde för samtliga kommuner.

Mål 15: Ställ om till lokalproducerad och förnybar energi

När energiplanen, Energi 2020, antogs år 2014 verkade dess mål realistiska, men de byggde till stor del på att en tredje elkabel skulle komma till stånd redan 2017-2018. Ett mål är att: "År 2020 är årsproduktionen av lokalproducerad el från förnybar energi på Gotland dubbelt så stor som den totala elförbrukningen på Gotland". 2019 kom 50 % av elförbrukningen från lokalt producerad el från sol och vind.

Efter att elnätet på Gotland under ett par år varit stängt för nyanslutningar av en större del av öns mikroproduktion, kom under slutet på 2019 ett välkommet besked från elnätsoperatören GEAB Elnät att nyanslutningar åter kan medges. Det öppnar bland annat för aktiviteter inom den solcellsstrategi som regionfullmäktige under

2019 gav tekniska nämnden i uppdrag att ta fram och redovisa under 2020. Vidare har det tecknats avtal under 2019 som för kommande år innebär betydligt högre andel förnybara drivmedel i många upphandlade transporter. Tack vare att biodiesel också blivit tillgänglig i högre grad på Gotland under 2019 så har bränslebytte inletts för regionens egna tyngre fordon.

Ett uppmärksammat projekt är elanslutningen av linjetrafikens färjor när de ligger vid kaj i Visby, vilket är genomfört i Visby hamn 2019. Det ökar regionens eluttag betydligt i hamnen, men sparar fossila bränslen och ger minskade utsläpp.

Några av de projekt som medfinansieras av regionala utvecklingsmedel och som har direkt bäring inom energiområdet är:

Fossilfritt kött, för ett fossilfritt lantbruk, Örnkoll – intelligent teknik eliminerar kollisioner mellan stora fåglar och vindturbiner samt Förstudie Vätgas och energilagring.

Ett testprojekt, med finansiering från Trafikverket, är påbörjat längs vägen till flygplatsen från Visby, där första etappen i en världsunik "elväg" är installerat. Sommaren 2020 kan till exempel flygbussen, som då ska vara en elbuss, laddas med induktiv laddning medan den kör. Denna teknik är helt ny och spännande att få till Gotland.

Näringslivet på Gotland har också med framgång sökt och fått stöd för energiomställning genom Naturvårdsverkets program Klimatklivet. Totalt har över 63 mnkr beviljats i stöd 2015 – 2019. Störst belopp har gått till att ersätta olja med biobränsle till processvärme på mejeriet i Visby, där näst till att främja biogas. Flest projekt handlar om laddstationer till fordon, men de utgör tillsammans mindre än 3 % av det beviljade stödet.

INDIKATOR

	2019	2018	2017	2016
Lokalt producerad biogas, GWh/år	32	30	29,5	29,7
Lokalt producerad sol, GWh/år	4,3	2,9	1,7	1,1
Lokalt producerad vindkraft, GWh/år	487	374	554	432

Mål 16: Säkra tillgången till vatten av god kvalitet

Målet bedöms inte vara uppfyllt. Region Gotlands insatser i målets riktning följer aktuell VA-plan som sträcker sig fram till 2030. Gotlands bebyggelsestruktur, de naturgivna förutsättningarna för vattentillgång, klimatförändringens effekter samt ekonomiskt utrymme för ny- och reinvesteringar är faktorer som påverkar möjligheterna till måluppfyllelse på sikt.

Tydligaste bidraget till måluppfyllelse under året var sannolikt tillkomsten av bräckvattenverket i Kvarnåkershamn, som i juni började leverera dricksvatten till abonnenter på södra Gotland. Även projekteringen av en överföringsledning mellan Klintehamn och Visby påbörjades i syfte att kunna förse abonnenter med dricksvatten längs sträckningen upp mot Visby. Den ingår i arbetet med att analysera hur Visbys framtida VA-försörjning ska säkras. Sammantaget omfattade Region Gotlands arbete med vatten och avlopp över 100 projekt med investeringsbudgetar mellan 1,5 mnkr och 250 mnkr per projekt.

Regionfullmäktige fastställde i november skyddsföreskrifterna för ett nytt vattenskyddsområde kring Bästeträsk. Generellt saknar ett flertal av regionens vattentäkter fortfarande vattenskyddsområden och i några fall även vattendomar för uttag. Detta arbete är viktigt för att nå måluppfyllelse på lång sikt. När det gäller beslut kring enskilda avloppsanläggningar fattade miljö- och byggnämnden totalt 525 beslut, varav 415 gällde förbättringar och därför kan hänföras till "Klart vatten" - arbetet. Målet var 644 beslut. Totalt har nu fastighetsägare i 66 av Gotlands socknar informerats om att se över sitt eget avlopp.

Perioden 2016-2019 kanske bäst sammanfattas som en period när vattenfrågorna på allvar tog plats i samhällsdebatten, även nationellt. Framst på grund av ett antal nederbördsfattiga år, vilket fick extra mycket uppmärksamhet i ljuset av den pågående klimatförändringen. För Gotlands del bidrog sannolikt också kalkindus-

trins nya täktansökningar till ett fokus på lokala effekter för grundvatten.

Perioden präglades av låga grundvattennivåer och tidvis även låg nivå i den viktiga ytvattentäkten Tingstäde träsk. 2018 och 2019 års utbredda högsommartorka förvärrade läget ytterligare. Kapacitetsbristen ledde till återkommande sparkampanjer och bevattningsförbud sommardag, men även påtagliga effekter för den regionala utvecklingen i form av anslutningsstopp till det kommunala VA-nätet söder om Tofta. Under perioden antogs en helt ny VA-strategi och VA-plan.

Region Gotland driftsatte också två bräckvattenverk som därmed kunde avlasta grundvattenresurserna. I båda fallen ledde det till att vissa av restriktioner för byggande och anslutning till VA kunde hävas. Region Gotland fortsatte också medverka i externa samarbeten på vattenområdet, exempelvis i arbetet med länsstyrelsens regionala vattenförsörjningsplan, grundvattenprojektet "Testbädd Storsudret" samt försöksverksamheten Blått centrum Gotland tillsammans med Uppsala universitet Campus Gotland och Länsstyrelsen. Det senare genererade ett flertal forskningsanknutna projekt samt många aktiviteter i rollen som regionalt kunskapscentrum.

INDIKATOR

	2019	2018	2017	2016
Andel mängd levererat kommunalt vatten från skyddade vattentäkter, %	-	94	94	94
Antal kommunala vattenskyddsområden	19	17	17	20
Procentuell andel tjänligt* provresultat i enskilda vattentäkter, %	70	70	70	70

* Inklusive tjänligt med anmärkning. 2016-2019 års data från 2015 års 100-brunnarsundersökning (görs vart femte år).

Mål 17: Gotlands klimatavtryck ska minska

Målet bedöms inte var uppfyllt, fler insatser krävs. Ett mål i energiplanen, Energi 2020, är att genom omställning från fossila bränslen till förnybar energi minska klimatutsläpp från energi som används till värme, el och transporter på Gotland med 45 % under perioden 1990 till 2020. Det målet ser ut att kunna nås till 2020. Under 2000-talet har dock den årliga tillförseln till Visby oljehamn varit tämligen konstant, efter att dessförinnan har minskat. Till år 2017, enligt den nationella statistik som finns fördelad på län och kommuner, hade utsläppen minskat med nära 40 %. Den här kategorin av utsläpp är det fokus på till exempel i EU:s ö-samarbete för ren energi. Men i målet ingår inte utsläpp som

omfattas av EU:s system för handel med utsläppsrätter. På Gotland är industrin så dominerande, att utsläppen från energi- och transportsektorn bara utgör 10 % av industrins utsläpp.

Energiplanen anger också att regionen ska väga in klimatpåverkan vid sina egna upphandlingar men också medverka till att invånarnas konsumtion i så hög grad som möjligt sker med minsta möjliga energiförbrukning och utsläpp av växthusgaser. Det som görs för ökad ekologisk hållbarhet inom regionen, ger ofta också möjligheter för invånarna att göra mer hållbara val, till exempel att resa mer hållbart inom kollektivtrafiken. Region Gotland har hittills varit bra på att fasa ut fossil energi när

det gäller värme och transporter. Inom måltidsverksamhet, förvaltning av pensionsmedel och avfallsbehandling har också tydliga steg tagits för minskad klimatpåverkan.

Regeringen har pekat ut Gotland och gett i uppdrag till Statens energimyndighet att möjliggöra att Gotland blir en pilot i omställningen till ett hållbart energisystem. Det är ett unikt uppdrag till en statlig myndighet både genom dess regionala avgränsning och genom att det inte är tidsbegränsat. Många på Gotland, både inom näringslivet och inom lokala utvecklingsgrupper eller motsvarande har redan långt komna idéer och tankar. Flera är på gång med projekt inom sina områden på Gotland för att bidra till energiomställningen. Förväntningarna är höga på att utpekan- det till pilot ska bidra till att goda idéer förverkligas, så att omställningen på Gotland går tillräckligt fort och också blir till inspiration för andra. Regionen driver med stöd av Energimyndigheten, sedan hösten 2019, etapp 1 i etableringen av ett Energicentrum för lokal delaktighet i energiomställningen.

Regionen deltar också i projektet Hållbara transporter som länsstyrelsen driver. Bland annat finansierar det projektet en reserådgivare placerad hos regionens kollektivtrafikenhet.

INDIKATOR (jämförelse med riket)

	2019	2018	2017	2016
Andel nyregistrerade bilar med alternativa bränslen, %	12,4 (12,8)	9,9 (9,1)	5,3 (6,5)	4,5 (4,6)
Sektorsvisa klimatutsläpp på Gotland, CO ₂ ekv, kton/år				
- stenindustri, exklusive arbetsmaskiner			1 719	1 800
- jordbruk inklusive djurhållning, men utan traktorer m m			284	274
- mark- vägtransport inklusive arbetsmaskiner			133	130
- inrikes civil sjöfart	-	-	18	22
- inrikes flyg			2	2
- militär transport			8	8
- övrigt			37	39
Utsläpp av CO ₂ från fossila bränslen i egna verksamheter, kton/år	-	-	-	-
Utsläpp av CO ₂ från tillförda fossila drivmedel och eldningsolja, kton/år	204	223	216	215

Mål 18: Ett ansvarsfullt samhällsbyggande som bidrar till tillväxt över hela ön

Målet bedöms inte var uppfyllt, fler insatser krävs. Under 2019 har arbete pågått med att ta fram en ny regional utvecklingsstrategi som ska vara klar i slutet av 2020 och peka ut inriktningen för utvecklingsarbetet för olika gotländska aktörer. Internt inom regionen pågår arbete med att utveckla samhällsbyggnadsprocessen.

Under året har det varit extra fokus på att skapa förutsättningar för byggnation av studentbostäder med 12-månaders kontrakt och hyreslägenheter. För att skapa aktivitet på landsbygden pågår försäljningsarbete av bland annat tre fastigheter i Roma som erbjuds tillsammans i ett paket samt Korsbygården i Lärbro. Dubbel markanvisning sker där så är möjligt.

Program för Klintehamn som antogs under året har tagit avstamp i en genomförd medborgardialog, varefter de ambitioner och behov som framkom av dialogen fått utgöra själva uppdraget för programmet. Det delvis nya arbetssättet med en dialogbaserad process, som möjliggjort ett fördjupat lokalt engagemang, har upplevts som positivt av alla inblandade parter.

Arbetet med ny översiktsplan har påbörjats men löpt långsamt på grund av resursbrist. I början av 2020 startar projektet på nytt och ny översiktsplan för Gotland beräknas kunna antas årsskiftet 2022/23.

För att begränsa de biologiska och socioekonomiska effekterna av klimatförändringarna behövs snabba åtgärder för att

minska de klimatpåverkande utsläppen. Samtidigt måste klimatanpassning ske för att möta de förändringarna som nu sker i allt snabbare takt. En stabil energiförsörjning med tillgång till bioenergi och lokal produktion av biobränsle är, tillsammans med en tillräcklig överföringskapacitet i elnätet, förutsättningar för Gotlands konkurrenskraft och för ett tryggt och säkert samhälle. Gotlands läge gör även tillgängligheten till en nyckelfråga och kommunikationerna med omvärlden är avgörande för utvecklingen. Under 2019 pågår flera projekt för att göra transporterna på Gotland mer hållbara. Regionen bidrar direkt och indirekt, med viss infrastruktur och inom egna och upphandlade transporter.